

Universitetet
i Stavanger

EIRIK BJERKE OTTERÅ
VEILEDER: ISAK LEKVE

Straffedømtes møte med samfunnet

Bacheloroppgave, 2024

Sosiologi

Universitetet i Stavanger

Det samfunnsvitenskapelige fakultetet

Innholdsfortegnelse

Innhold

Innholdsfortegnelse	2
Innledning.....	3
Teori.....	4
Symbolsk Interaksjonisme	4
Institusjonenes rolle.....	5
Stigma.....	5
Boltanski og Thévenaut.....	7
Metode.....	9
Innsamlingsmetode.....	9
Utvalg	9
Intervjuene.....	10
Vurdering av intervjuene.....	10
Intervjuene	12
Introduksjon	12
Institusjonenes rolle.....	12
Innstilling og selvilde	13
Samfunnets oppfatning av straffedømte	13
Arbeidsmarkedet	15
Motivasjon og målsetting	16
Seksuallovbrytere	16
Empiri	18
Identitet.....	18
Institusjonene rolle	19
Symbolsk interaksjonisme.....	21
Konklusjon	23
Avslutning.....	24
Litteraturliste.....	25

Innledning

I dette prosjektet skal jeg undersøke hvordan stigmatisering og utestengelse fra samfunnet påvirker straffedømtes rehabilitering og møte med hverdagen. Dette er et belastet tema med mange ulike faktorer og holdninger knyttet til. Hvordan blir møtet med arbeidsmarkedet og samfunnet ellers, hvor og hvordan møter de straffedømte på stigmatisering og utestengelse? Dette prosjektet undersøker opplevelsene straffedømte har ved å møte på samfunnet igjen etter soning ved å bruke sosiologiske perspektiver på identitet, sosiale normer, stigmatisering og symbolikk. Problemstillingen jeg vil bruke er: Hvordan opplever og håndterer straffedømte møtet med samfunnet igjen etter endt soning?

Med denne problemstillingen undersøker jeg hvordan identiteten til de straffedømte blir formet og forandret av stigmatisering og utenforskap av samfunnets normer, samt i hvilken grad dette skjer i det norske samfunnet.

31. januar 2024 var det ifølge kriminalomsorgen litt over 3000 innsatte i norske fengsler (*Nøkkeltall fra kriminalomsorgen – januar 2024 | Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI), u.å.*). Dette er mennesker som skal ut igjen i samfunnet igjen og blir møtt på unike hindringer som har oppstått under soning og utfordringer i hverdagen etter soning. Dette er ofte personer som allerede er i en sårbar posisjon, ofte med lav inntekt, gjeldsproblemer og liten sosial kapital. 7 av 10 av de som er straffedømte er også arbeidsledige, 6 av 10 er rusmisbrukere, 4 av 10 har kun ungdomsskolen som utdanning og 3 av 10 er uten fast bosted (Justis- og politidepartementet, u.å.). Disse individene vil altså ofte ha et dårlig utgangspunkt før de blir straffedømt, og det dårlige utgangspunktet vil ofte følge dem når de er ferdig med å sone dommen sin. Formålet med straff i Norge er ikke hevn og gjengjeldelse, men forebygging og prevensjon gjennom rehabilitering for å unngå at lovbrøttere fortsetter å bryte loven (Stortinget.no, 2005). Kriminalomsorgen i Norge gjenspeiler dette gjennom målsettingen deres som er å verne samfunnet mot kriminelle handlinger, og samtidig legge til rette for at straffedømte kan returnere til samfunnet som lovlige borgere (Kriminalomsorgen, u.å.-c). Hvordan fungerer denne målsettingen i praksis? Og kan den reflekteres i befolkningens holdninger ovenfor straffedømte?

Ved bruk av sosiologiske perspektiver på identitet, stigmatisering, sosiale normer og symbolikk, undersøker jeg gjennom kvalitative intervjuer opplevelsen av å returnere til samfunnet igjen for arbeidere og deltagere i Røde kors sitt tilbakeføringscenter. Jeg undersøker hvordan ulike faktorer i samfunnet som institusjoner og holdninger påvirker de straffedømte sitt selvilde og identitet, og hvilke konsekvenser dette kan ha.

Teori

Jeg vil i dette kapittelet undersøke forholdet samfunnet i Norge har til straff og rehabilitering. Deretter vil jeg fremvise ulike sosiologiske perspektiver og begreper som vil bli brukt i dette prosjektet. Jeg vil begynne med å gjennomgå Erving Goffman sitt perspektiv på symbolikk, stigmatisering og identitet, og hvordan disse begrepene kan brukes rundt de straffedømtes møte og opplevelser med samfunnet. Etter det vil jeg introdusere hvordan Luc Boltanski og Laurent Thévenaut sine verdiordener kan påvirke de straffedømte sin rehabilitering.

Symbolisk Interaksjonisme

Symbolisk interaksjonisme innebærer hvordan aktørene i samfunnet konstruerer en sosial verden som er meningsfull og ordnet gjennom kreative og refleksive samhandlinger (Aakvaag, 2012, s. 66). Dette innebærer at aktørene i samfunnet skaper den sosiale virkeligheten gjennom refleksive interaksjoner, og ved å tilføre mening til symboler, som språk, handlinger og bilder.

I en normal sosial interaksjon gir partene en felles definisjon av situasjonen. Situasjoner som å gå til kassen i en butikk, skjer en sosial interaksjon mellom en som handler, og en butikkansatt som selger. Situasjonen er definert, og man vet hva man kan forvente i situasjonen. Hvordan man ønsker å fremstå er derfor en viktig del av samhandlingen. Det naturlige i en sosial interaksjon er at man ønsker å fremtre respektabel, som en person uten hemninger. Dette gjøres, ifølge Goffman, ved at man inntreer en rolle, eller en måte å presentere seg selv på så respektabelt som mulig. Disse rollene tilpasses enhver situasjon, og samme individ kan inntre forskjellige roller i ulike situasjoner. Disse rollene sammenligner Goffman med et skuespill, fordi det skildrer identiteten man ønsker å fremstå med, fremfor den faktiske identiteten (Aakvaag, 2012).

Sosial interaksjon mellom straffedømt og en ordinær person skaper konflikt fordi deres roller er udefinerte, den straffedømte kan gå i forsvarsmodus fordi han ser en interaksjon mellom en straffedømt og en alminnelig, mens andre personen ser en interaksjon mellom to likestilte personer. Dette kan resultere i forvirring og mistolkninger av situasjonen (Aakvaag, 2012).

Dersom det blir gjort kjent at en person er straffedømt, for eksempel i vedkomnes lokalmiljø, kan det føre til utfordringer for den straffedømte å fremstå respektabelt. Dens rolle og identitet i samfunnet blir snevret inn til en straffedømt, en uærlig og foraktet person.

De straffedømtes identitet blir dermed svertet og stigmatisert.

Institusjonenes rolle

Goffman kobler institusjonenes rolle i samfunnet som noe som former og opprettholder stigmatisering i samfunnet. Han introduserer hvordan institusjonene kategoriserer og dermed påtvinger en stigma på de ulike institusjonene, spesielt de institusjonene som holder individer borte fra samfunnet over lengre tid, som blant annet fengsler. Institusjoner setter regler og normer for hva som er akseptabel og normal oppførsel, og skaper stigma ovenfor de som avviker fra denne oppførselen. Et eksempel på dette er barn med ADHD som ofte opplever mobbing og utenforskap på barneskolen, fordi de avviker fra «normal» oppførsel. Ser man på det i et større perspektiv, blir staten en institusjon som lager lover og regler, og straffedømte blir en stigmatisert gruppe når de avviker fra disse lovene og reglene. Institusjonene vil, i tillegg til å forme og opprettholde stigmatisering i samfunnet, bidra til å skape og opprettholde individens selvstigma ved å skape forventninger og normer de stigmatiserte individene må forholde seg til. En straffedømt kan for eksempel oppleve å måtte undertrykke, skjule og i enkelte tilfeller undertrykke sin fortid for å oppfylle de sosiale normene på sin nye arbeidsplass (Goffman, 2014).

Stigma

Erving Goffman bruker grekernes definisjon på stigma: *The term stigma refer to bodily signs designed to expose something unusual and bad about the moral status of the signifier* (Goffman, 2014). Disse merkene ble skjært og brent i kroppen til slaver og kriminelle. I dag blir stigma brukt i sosiale settinger ved å se ned på, påføre dårlige egenskaper og ikke ønske å assosieres med stigmatiserte individer (Malt, 2023). Dette er ofte noe personen som blir utsatt for har lite kontroll over, og et stempel som er vanskelig å bli kvitt uten å bytte ut hele ditt sosiale miljø. Hva som fører til stigma avhenger av hvilke grupper og handlinger som blir sett ned på i samfunnet, og en fengselsstraff er noe som kan i de fleste samfunn bli forbundet med å være umoralsk og noen man prøver å holde seg unna.

Ifølge Goffman er det to forskjellige identiteter alle personer innehar, den virtuelle identiteten og den sosiale identiteten. Den virtuelle identiteten er slik man ønsker å fremstå, sånn man ser for seg at en interaksjon vil se ut som på forhånd og hvordan man oppfatter seg selv. Den sosiale identiteten er slik man fremstår fra andres perspektiv, slik man er presentert i en sosial interaksjon og hvordan andre personer møter deg (Goffman, 2014).

Goffman tar utgangspunkt i stigma som noe som senker en persons identitet, personlighet og et unikt selv ned til en enkel negativ egenskap, som kan føre til at det blir skapt fordommer

som gjør det vanskelig og for eksempel søke jobb, møte nye folk samt andre sosiale handlinger (Goffman, 2014).

Et gjenkjennbart personlighetstrekk bidrar til å gi den sosiale identiteten mening, men også å endre oppfatningen av en sosial identitet til nære bekjente. Stigma er noe som skaper forhåndsdomming og vanry av en person sin sosiale identitet både når en stigmatisert person introduseres til nye relasjoner, og ved allerede eksisterende relasjoner (Goffman, 2014). En stigmatisert person kan derfor også bli utsatt for ensomhet og utstøtning.

Personer som er straffedømte treffer denne gruppen av mennesker som er stigmatiserte. I oppveksten blir mange fortalt å holde seg unna visse personer, for de har sittet i fengsel, eller holde seg unna visse områder, for der bor det mange kriminelle. Dersom det kommer frem at en person er straffedømt vil personen i mange tilfeller bli stemplet som kriminell, uærlig og umoralsk. I en kronikk fra aftenposten skriver forfatterne om hvordan seksuallovbrytere blir i sin helhet redusert til en handling, og opplever forakt, avsky og ekskludering i samfunnet (Houge & Kruse, 2023).

Stigmatiseringen som finnes i samfunnet kan også internaliseres i de utsatte individenes identitet, og ta samfunnets negative holdninger og forventninger til seg, og oppfatte seg selv slik de opplever at samfunnet ser på dem. Dette kan føre til et negativt selvbylde, skam og skape egne begrensninger i interaksjoner med andre. Stigmatisering i samfunnet fører dermed til at utsatte individer får en hemmet, eller skadet identitet og en opplevelse av selvstigmatisering hvor de i praksis stigmatiserer seg selv basert på sin opplevelse av samfunnets fordommer.

Konsekvensene av denne selvstigmatiseringen vil blant annet være en fornektelse og nedspilling av egne identitetstrekk. En straffedømt kan for eksempel unnskyldes og bortforklare sine handlinger og innta en rolle som uskyldig, eller som et offer av eksterne forhold, for å unngå fordommer og diskriminering. Det kan også skape en «selvoppfylgende profeti» hvor den utsatte opplever en håpløs situasjon, og opprettholder en stigmatiserende adferd for å unngå diskriminering og avvisning (Goffman, 2014). Eksempel på dette vil være når en kriminell rusmisbruker oppsøker sitt gamle kriminelle rusmiljø fordi det sosialt sett er et trygt miljø personen kjenner, og vet han ikke vil bli utsatt for diskriminering og bli redusert til kun en «ussel og kriminell rusmisbruker».

En tredje konsekvens vil være at det stigmatiserte individet blir utstøtt og isolert fra samfunnet grunnet manglende vilje til å risikere å møte fordommer i samfunnet. Når en

straffedømt person slipper ut av fengsel blir personen tilhørende en sosialt marginalisert gruppe som er utsatt for en rekke sosiale og psykiske utfordringer som et resultat av ensomhet, dårlig økonomi og en opplevelse av å ikke finne plass i samfunnet er grunner som kan ha bidratt til at det er spesielt høy dødelighet blant innsatte etter de løslates (Kvaal, 2022).

Boltanski og Thévenaut

Sosiologene Luc Boltanski og Laurent Thévenot introduserer begrepet «orders of worth», eller verdisystemer. Verdisystemene introduserer 6 ulike systemer som inneholder lover, kriterier og sosiale normer aktører i samfunnet forholder seg til for å verdsette og vurdere handlinger og situasjoner i samfunnet, og vurdere og rettferdiggjøre handlinger og beslutninger i ulike sosiale kontekster. 3 av disse verdisystemene vil bli presentert som en påvirker i straffedømtes møte med samfunnet etter soning.

Det sivile verdisystemet handler om moral, rettferdighet og likeverd, hvor spesielt samfunnsdeltagelse og borgerlig ansvar som politisk deltagelse, skattedeltagelse og respekt for samfunnets lover og regler blir verdsatt. En straffedømt kan møte på utfordringer ved å passe inn i det sivile verdisystemet. Ettersom en fengselsstraff innebærer å bli ekskludert fra samfunnet over en periode, vil de straffedømte ofte returnere til samfunnet uten arbeid, og er avhengig av å motta økonomisk og sosial støtte fra institusjoner og organisasjoner i samfunnet (Kriminalomsorgen, u.å.-b). Da disse individene er på den mottakende enden av den verdsatte samfunnsdeltagelsen og de borgerlige pliktene, kan det oppstå en negativt ladet symbolikk som knytter de straffedømte til en gruppe som ikke bidrar i samfunnet og som ikke respekterer samfunnets lover og regler (Boltanski et al., 2006).

Gjennom det familiære verdisystemet, som verdsetter tilhørighet, omsorg og kjærlighet, vil et straffedømt individ etter soning ofte søke nærhet og tilknytting til familie og venner. Det er knyttet sosiale normer til å opprettholde nære relasjoner. Dette kan være til stor hjelp dersom den straffedømte blir tatt vare på og mottar støtte fra familie og andre nære relasjoner, og kan være et viktig hjelpemiddel til å reintegreres i samfunnet. Å gjenoppbygge relasjoner med familie og venner vil for mange straffedømte være en motivasjon til å returnere til et liv som lovlydig. Tilknyttingen til og de sosiale rollene knyttet til familie og nære kan derimot og være en ødeleggende faktor til rehabiliteringen. Introduksjonen til et kriminelt miljø er i stor grad tilknyttet faktorer i oppveksten og i eget lokalmiljø (Justis- og politidepartementet, u.å.). Den nære tilknyttingen og de sosiale normene rundt disse familiære miljøene vil være en utfordring for en straffedømt med behov for å bytte ut sitt miljø for å kunne rehabiliteres. Det

familiære verdssystemet kan dermed være både til støtte og en fallgrube når en straffedømt skal returnere til samfunnet (Boltanski et al., 2006).

Det industrielle verdssystemet er i stor grad knyttet til verdier og holdninger i arbeidsmarkedet, og et mål om å delta som produktiv og rasjonell på arbeidsplassen. Å kunne delta i samfunnet gjennom arbeid vil være en viktig del av den straffedømtes rehabilitering (Endresen, 2023). En bred problematikk for straffedømte er gjeld og dårlig økonomi (Gjeldsproblemer.com, 2019). Anstrengelse og målsetting om å kunne delta på arbeidsmarkedet vil for mange være en viktig faktor i å kunne reintegreres i samfunnet. Men den straffedømte vil og være særskilt utsatt for å oppleve stigmatisering, utestengelse og fordommer fra arbeidsmarkedet dersom individet faller utenfor den sosiale normen på arbeidsplassen. Dessuten kan individet bli ansett som ineffektiv og uærlig om personligheten dens blir redusert til en kriminell gjennom samfunnsaktørers symbolisme (Boltanski et al., 2006).

Boltanski og Thévenaut introduserer dermed en orden av sosial samhandling og normer de straffedømte må forholde seg til når de skal reintegreres i samfunnet. Disse ordenene kan være en viktig del av den straffedømtes motivasjon og reintegrering til samfunnet, men og noe demotiverende og stigmatiserende som kan hindre rehabiliteringen og videre skade den innsattes identitet og posisjon i disse verdssystemene.

Metode

Innsamlingsmetode:

I dette prosjektet undersøker jeg straffedømtes opplevelse med hverdagen når de slipper ut av fengsel, og møter og erfaringer blant folk. Dette er opplevelser som er fremmed for de aller fleste, som kun et fåtall av mennesker i samfunnet har opplevd. For å få mest mulig innsyn på disse opplevelsene valgte jeg å bruke kvalitativ forskningsmetode gjennom å gjennomføre et ustrukturert dybdeintervju på et lite utvalg med god innsikt til disse opplevelsene. Denne metoden egner seg bra til å fremstille intervjuobjektens erfaringer og personlige opplevelser (Brottveit, 2020). Temaet om straffedømte sitt møte med samfunnet igjen etter soning er preget av individuelle opplevelser som kun et fåtall, de som er straffedømte, har erfaringer med. Jeg ønsket derfor med intervjuene, å få frem disse erfaringene på en grundig og utdypende måte hvor intervjuobjektene får snakke mest mulig fritt om hvilke erfaringer og opplevelser de har. På grunn av en relativ kort tidsfrist for en bacheloroppgave valgte jeg å prioritere intervjuer med et lite antall utvalgte for å få en dypest mulig forståelse av opplevelsene tidligere innsatte møter, fremfor et større antall mer overfladiske intervjuer.

Utvalg

Gjennom et tidligere foredrag om røde kors sitt arbeid på tilbakeføringscenteret, og deres samarbeid med UiS, ble dette en naturlig plass å prøve å få kontakt med intervjuobjekter tilknyttet problemstillingen.

Jeg fikk kontakt med en person i tilbakeføringscenteret, som er et senter hvor de som har sittet i fengsel får hjelp til blant annet og finne seg et nytt nettverk og returnere til en mest mulig normal hverdag etter soning. Hentet fra nettsiden deres står det blant annet: *Vi tilbyr oppfølging etter soning eller rusbehandling. Du kan få én-til-én oppfølging og tilbud om å være på en rekke forskjellige aktiviteter.*

Vi tilbyr gjeldsrådgivning, formidler kontakt med jurister, legger til rette for arbeidstrening og arbeidsformidling. (Tilbakeføringscenteret, u.å.). Gjennom denne kontaktpersonen fikk jeg tilgang på 3 personer som ønsket å stille på intervju, 2 ansatte på senteret, og en deltager på senteret som selv er straffedømt. Jeg valgte selv å oppsøke de ansatte på senteret. Dette gjorde jeg ettersom jeg ønsket å intervju noen som har opplevd erfaringer fra et bredt utvalg av tidligere straffedømte, for å finne generelle opplevelser på en effektiv måte som passet inn i tidsløpet til en bacheloroppgave. Jeg hørte dermed med kontaktpersonen som kunne bekrefte

at de ansatte fikk kjennskap til opplevelsene og utfordringer de tidligere innsatte møter på. Jeg fikk også muligheten til å intervju en tidligere innsatt for å få førstehåndskunnskap å sammenligne resultatene med.

Intervjuene

Jeg brukte eksplorative intervjuer og lagde meg en intervjuguide med hjelpespørsmål basert på å undersøke hvordan stigmatisering påvirker de straffedømte, hvor det skjer og i hvilken grad, samt hvordan de straffedømte reagerer på møtet med samfunnet etter soning. Jeg fulgte samtalene opp med oppfølgingsspørsmål ut fra hvordan de svarte. Gjennomføringen av intervjuene begynte med at jeg gjorde informantene kjent med temaet for intervjuet, og at de ville fremstå anonym i prosjektet.

Selve intervjuet ble gjennomført som en samtale om tilbakeføringsprosessen fremfor et intervju, og objektene hadde gode erfaringer om møtene de tidligere innsatte hadde med hverdagen. Dette gjorde jeg for å skape en stemning som gjorde at informantene ble avslappet og trygg nok til å fritt kunne dele sine erfaringer og fortellinger (Tjora, 2021).

Vurdering av intervjuene

Før jeg begynte intervjuene satt jeg meg selv et mål om at jeg skulle få intervjuobjektene til å føle seg komfortabel, og gi inntrykk av en normal samtale. Da jeg ankom tilbakeføringscenteret hvor jeg skulle avholde intervjuene var jeg full av selvtillit, jeg skulle begynne med å introdusere meg selv og takke objektet for å stille, så skulle jeg forklare hva som var målet med intervjuet, og hva jeg ønsket å oppnå, og dermed begynne intervjuet med noen enkle generelle spørsmål og gå videre til mer avanserte og spesifikke spørsmål til slutt, som et godt intervju på papiret skal se ut (Kvale & Brinkmann, 2010). Da intervjuet var ferdig satt jeg igjen med en følelse av at dette gikk helt greit, det kunne gått bedre, men jeg hadde fått svar på det jeg var ute etter, og enda litt til. Da jeg senere skulle høre gjennom opptakene, oppdaget jeg at samtalen hørtes bedre ut i hodet mitt enn på opptaket. Jeg kunne høre spesielt i første intervjuet en nervøsitet fra meg, og fra andre enden at det var vanskelig for objektet, den tidligere straffedømte, å snakke om livet etter soning. Heldigvis hadde personen mye og si, og var åpen og utdypende på alle spørsmålene. Dersom jeg skulle gjort intervjuene på nytt, ville jeg brukt mer tid på å skape en trygg omgivelse og roe ned tempo for å få bedre struktur, om det ville endret resultatet er umulig å vite, men jeg kan ikke se bort ifra at det er en mulighet (Kvale & Brinkmann, 2010). Når det gjelder utvalget hadde jeg håpet på 4-5 intervjuobjekter. Det viste seg utfordrende å finne personer med erfaring innen temaet som

ønsket å delta. Likevel oppdaget jeg underveis i intervjuene at de tre intervjuobjektene hadde nærmest identiske svar. Jeg fikk dermed en komfortabel følelse av at jeg hadde oppnådd metning i responsen jeg fikk, og kunne med trygghet gå videre med svarene empirisk.

De utvalgte hadde også svært gode erfaringer og satt med mye informasjon om opplevelsene til de tidligere innsatte, og alle var fremstod åpne og utdypende i svarene jeg fikk.

Intervjuene

Introduksjon

De 3 intervjuobjektene ble informert om hva intervjuet innebar, og at de ville fremstå anonyme i prosjektet. Informant 1, som vil få tilnavnet Einar, var selv tidligere innsatt. Einar hadde selv førstehåndsopplevelser med stigmatisering og møtet med samfunnet etter soning, og fremstod som åpen og ærlig. Informant 2, som vil få tilnavnet Torjus, var kontaktpersonen jeg hadde i røde kors, og med mange års erfaring fra møter med innsatte, både i Norge og i andre deler av verden, fremstod Torjus som en person med gode erfaringer og dype innsyn i opplevelsene til de innsatte. Informant 3, vil få tilnavnet Tristan, og har spesielt erfaring fra arbeidslivet. Tristan hjelper de innsatte å komme ut i arbeid, og har gode erfaringer både fra de innsattes perspektiver og fra arbeidslivets erfaringer med innsatte.

Samlet sett vil intervjuene bli delt inn i 6 kategorier; institusjonenes rolle, innstilling og selvbilde, andres opplevelser og oppfatning, arbeid, motivasjon og målsetting, og til slutt seksuallovbrudd.

Institusjonenes rolle

Alle de tre intervjuobjektene er enige om at en trygg hjelpeordning er nødvendig når en straffedømt skal tilbakeføres i samfunnet. Gjeld, dårlige venner, selvbilde og andre nedturer som er vanskelig å løse på egenhånd, forteller Tristan at er utfordringer de straffedømte møter på når de slipper ut av soning. Hjelpeordninger som tilbakeføringssenteret, kriminalomsorgen og TAFU har ifølge Einar vært viktige hjelpemidler på veien. TAFU (Tilbakeføring gjennom Arbeid, Fritid og Utdanning) er et program som tilbyr blant annet jobbkurs, utdanning og sosiale aktiviteter for straffedømte, og tilbyr ansettelsesgaranti dersom man følger visse vilkår (*TAFU Rogaland*, u.å.). Einar kom i kontakt med tilbakeføringssenteret gjennom kriminalomsorgen, og forteller at den siste runden med kriminalomsorgen til nå har vært den beste instansen han har vært borti. Han uttrykker at han setter spesielt god pris på kontakten han får med likesinnede personer som har vært, eller er i samme situasjon, han fikk en «AHA!» opplevelse i møtet med senteret på at folk vil han godt og ønsker å hjelpe. Einar opplever ikke stigmatisering på samme måte i dette miljøet som ellers i samfunnet. I tillegg forteller han at «dersom man leverer rene prøver, og viser at du vil, så kommer kriminalomsorgen til å hjelpe deg mer enn jeg trodde var mulig.»

Tristan påpeker at de straffedømte er avhengig av et nettverk når de slipper ut. Dette virker også Einar enig i, og sier i sitt intervju at dersom man får hjelpen man trenger, så vil man ønske å endre seg. Dersom det hadde vært mer fokus på straff slik som i for eksempel USA, så hadde man bare blitt sint på samfunnet.

Å ha en trygg ramme som hjelper å returnere til samfunnet og en normal hverdag virker som svært nødvendig for å gi selvtillit til de straffedømte, og gjøre de komfortabel til å ville endre sin livsstil.

Innstilling og selvbilde

Alle informantene delte lik oppfatning når det gjaldt viktigheten av innstilling og selvbilde.

Opplevelsen av stigmatisering og utenforskap var mer i hodet til den enkelte enn en samfunnsmessig utfordring. Torjus forklarer at han ofte møter folk som er usikre i møte med andre, og må forklare at folk ikke ser på dem at de har sittet i fengsel, og at det er noe som ligger i hodet. En stor del av arbeidet på tilbakeføringscenteret innebærer å få frem at de ikke er så unormale. Tristan forteller om hvordan arbeidsmarkedet har endret seg, det har blitt en trend for arbeidsmarkedet å ansette straffedømte fordi det gir dem en menneskelig profil. Det viktigste er ikke hva de har gjort, det er hva de kan gjøre. Tristan legger også til at han ikke har møtt noen som opplever å ikke bli stilt på lik linje som de andre ansatte.

Opplevelsene og forventningene til å bli gjenkjent og stigmatisert på gaten virker alle intervjuobjektene samstemt for at er den største årsaken til at straffedømte opplever stigmatisering. Det er likevel ingen av intervjuobjektene som avviser at stigmatisering skjer. Einar gir et bilde av at han opplever at ingen ønsker å sitte ved siden av han på bussen, selv om han har sekken sin på fanget og setet ved siden av ledig. Utenforskap og ryktespredning er utfordringer de straffedømte møter på, Einar forteller om å ikke tørre å gå på butikken og føle at folk kikker på han, mens Torjus opplyser om at mobbing og peking på arbeidsplassen er noe som fremdeles skjer, og kan ikke se bort ifra at enkelte får tilbakefall etter å ha opplevd stigmatisering.

Samfunnets oppfatning av straffedømte

Selv om innstilling og selvbilde fremstår som den største faktoren for selvbilde og opplevelse av stigma, legger ingen av intervjuobjektene skjul på at stigmatisering skjer også eksternt. Einar beskriver ubehageligheten ved at ingen vil sitte ved siden av han på bussen, og spesielt om ryktespredning på steder han er lokalkjent, som hjem og arbeid. Han oppfatter at han mottar kritiske blikk i lokalbutikken, folk følger med på om han stjeler, og han blir sett ned på jobb og kategorisert som en «lost cause». Han beskriver videre om hvordan han føler på

utenforskap og blir oppfattet som annerledes, «hvis jeg skulle komt til en fest med mennesker som ikke ruser seg, så tror jeg nok jeg hadde blitt sittende i et hjørne for meg selv, for jeg vet ikke hvordan jeg skal være imøtekommende rundt de», forteller han. Einar føler også ubehag i familiære selskap og frykter spørsmål som han opplever som ubehagelige, slik som «Hva har du gjort på de siste årene?». Torjus og Tristan påpeker at en utfordring for mange er å bytte miljø. Tristan understreker at mange som lever i et dårlig miljø også har en partner i samme miljø, noe som gjør det vanskelig å slippe ut av dette miljøet. Tristan fremhever at begge må være motiverte for å komme seg ut av miljøet da risikoen er stor for å dra med partneren dersom den ene parten skulle tilbake.

Selv med disse negative bildene og opplevelsene, er alle intervjuobjektene likevel enig i at andre folk sine oppfatninger og holdninger stort sett er oppmuntrende, og det har skjedd og skjer fortsatt en positiv endring i samfunnet. Einar har i tillegg til de negative opplevelsene, svært gode opplevelser. Da han kom ut av fengsel valgte han å bytte ut hele sitt gamle miljø. Der hvor han bor nå har han opplevd at ingen kjenner han igjen som en straffedømt, han får smil av andre og blir behandlet som enhver annen. I intervjuet med han hadde han på seg store militærbukser, hettegenser og lue, men understreker selv at han gjør dette for å fremstå som en kriminell i intervjuet, men hjemme kler han seg annerledes. Han påpeker at samfunnet har endret seg i årene fra han begynte med rus og kriminalitet, samfunnet viser nå større vilje til å ville hjelpe de som er straffedømt og som ønsker å endre sin livsstil. Når Torjus får spørsmål om han synes alle burde ta imot straffedømte med blanke ark når de er ferdig med straffen sin, svarer han at det er det svært mange som gjør. Dette vises spesielt godt i arbeidsmarkedet, som jeg vil vise i neste delkapittel. Tristan legger til at et miljø og et felleskap, slik som på tilbakeføringscenteret, hvor mennesker som er i samme posisjon i samfunnet og som deler like erfaringer, er godt og trygt for de straffedømte. Dette gjør det lettere for deltagerne å dele sine opplevelser med hverandre og føle seg trygg på å ikke møte på stigmatisering. Einar virker enig i denne oppfatningen, og forteller at det er en stor motivasjon å ha noen i ryggen, og vite at man ikke blir møtt med fordommer. Han påpeker likevel at den største faktoren fra tidligere forsøk på rehabilitering og nå er å ville endre seg selv.

Torjus har selv vært på besøk i fengsler i blant annet USA og Sør-Amerika, og bemerker at der har de mer fokus på hevn og undertrykkelse av straffedømte, mens i Norge har man fokus på rehabilitering og ønsker at de straffedømte skal kunne gå rundt i nabolaget vårt. Han har fått kommentarer (fra amerikanske kollegaer) på at det er umulig å få en kriminell til å slutte å

være kriminell, og fått inntrykket av at i USA blir rehabilitering sett på som en håpløs sak. Selv om negative møter og opplevelser med andre skjer i samfunnet når en straffedømt slippes ut av fengsel, er opplevelsene stort sett positive, og Torjus er ikke i tvil om at den norske modellen med fokus på nøkkelord som rehabilitering og tilgivelse er den beste modellen.

Arbeidsmarkedet

Som nevnt er det skjedd en markant endring i arbeidsmarkedet, bedrifter og arbeidsplasser er blitt mer åpen for å ta imot straffedømte. Einar forklarer at det er praktiske utfordringer i arbeidsmarkedet, som for eksempel å ikke få sikkerhetserklæring, men erfarer at dersom han er åpen om sin fortid, så er det mange arbeidsgivere som velger å se bort ifra dette og heller ønsker å hjelpe. Han forteller at han selv forsøker å komme kontakt med TAFU, og Tristan uttrykker om hvordan hjelpesenteret ønsker å hjelpe de straffedømte ut i jobb. En av de viktigste målsettingene for de straffedømte når de skal rehabiliteres er å komme ut i arbeid, ifølge både Einar og Torjus. Tristan, som har mest erfaring på dette feltet, understreker at noe av det de jobber spesielt mot er å skape rammer, rutiner og arbeidstrening for å forberede de til arbeidslivet. Einar forteller at for han har fotlenke vært det viktigste hjelpemiddelet i rehabilitering. Dette bidrar til å skape en fast rutine i hverdagen, som er nødvendig i arbeidslivet, men som han ikke har hatt i sitt gamle miljø med rus og kriminalitet. Å komme ut i arbeid er et svært viktig tiltak som hindrer tilbakefall i fengsel. Arbeidsdrift- og opplæring er det største aktivitetstilbudet i kriminalomsorgen, hvor målet er å gi de innsatte arbeidserfaring og mulighet til utdanning, fagbrev og andre erfaringer som gjør det lettere for de innsatte å komme ut i arbeid, fordi arbeid er et såpass vesentlig element i å returnere til samfunnet igjen som lovlydig (Kriminalomsorgen, u.å.-a).

At straffedømte får muligheten til å komme inn i arbeidsmarkedet er altså et svært viktig tiltak, som fremstår å være under en positiv utvikling. Torjus forteller at bedrifter blir fremstilt på en gunstig måte av å gi straffedømte en ny sjanse. Tristan virker enig og utdyper med at det har skjedd en endring i forhold til profilering i arbeidsmarkedet, selskap ønsker å markedsføre at de tar imot straffedømte og gir dem en ny sjanse, dette viser selskapet fra en menneskelig side.

Arbeid fremstår som et svært viktig hjelpemiddel i rehabiliteringen av de straffedømte.

I Norge har man støtteorganisasjoner som i stor grad klarer å få de straffedømte ut i jobb, så lenge de viser at de ønsker det og er motiverte for det. I tillegg til et holdningsskifte på

arbeidsmarkedet, har dette ført til at den straffedømtes mulighet til å komme i arbeid, ligger i stor grad på seg selv og egen motivasjon og vilje, og ikke en motvilje fra arbeidsmarkedet.

Motivasjon og målsetting

En utfordring knyttet til stigmatisering kommer til syne ved at det påvirker motivasjonen og selvbildet til den straffedømte, og skaper isolasjon og negative tanker. At den straffedømte har en målsetting de selv er motivert til å oppnå, fremstår dermed essensielt for vedkomnes mulighet til å returnere og reintegreres i samfunnet igjen.

Målet til Einar er ikke å bli helt lovlydig, han legger ikke skjul på at han ikke kommer til å følge alle Norges lover, selv om han tilføyer at han ikke kommer til å skade andre eller stjele, målet hans er derimot å starte et ordinært liv med jobb, hus og familie. Han legger til at han merker rehabiliteringsprosessen i Norge, og opplever at den fungerer, men understreker at man må sette egne mål hvis det skal fungere.

Dette er hjelpesenteret også opptatt av. Torjus forteller at den første oppgaven hans når han møter nye kandidater til tilbakeføringscenteret, er å finne ut om det er en genuin motivasjon for å gå ut av det kriminelle miljøet. Det gjennomføres intervjuer, og deltagerne må overbevise de ansatte på senteret om at de ønsker å endre seg dersom de skal legge til rette for å hjelpe dem på senteret. Dersom de ikke har motivasjon, er det nytteløst å få de ut av miljøet. Torjus går videre med at de begynner med å sette kortsiktige mål om hva de ønsker å oppnå i nær fremtid og gjøre dem vant med å ta egne valg, samt å ta ansvar for valgene de tar. Tristan tydeliggjør viktigheten av å ha et mål å jobbe mot. Han forteller at det kan være mange grunner til at noen havner tilbake i fengsel igjen etter en soning, men at de som har et driv og holder seg opptatt hele dagen har mye bedre forutsetninger enn de som ikke. Han understreker at hvilke mål den enkelte har, er veldig individuelt, men at det er veldig viktig at de har et mål som aktiviserer dem. Han bruker som eksempel at rus ikke er et problem i seg selv, men bivirkningene som angst og andre ting som hemmer dem. Det gjelder derfor å holde dem aktive for å hindre tilbakefall til de gamle vanene og miljøene.

Seksuallovbrytere

Selv om samfunnet, ifølge alle informantene, har utviklet seg til å bli mer åpen og tolerant for straffedømte, er det én type lovbrudd som fortsatt er spesielt utsatt for stigmatisering. Både Torjus og Tristan påpeker at seksuallovbrytere blir satt i en egen bås, og blir utsatt for utestengelse og stigmatisering både av andre straffedømte i fengsel, på tilbakeføringsinstitusjonen, og i det sosiale ellers i samfunnet. Tristan forteller at ikke alle arbeidsplasser ønsker å ta imot seksuallovbrytere, og Torjus skildrer hvordan andre lovbrytere

som narkotikadømte, ran- og voldsdømte og andre lovbrudd som kan være minst like skadelig som seksuelle forbrytelser, blir romantisert i samfunnet gjennom filmer og populærkultur, mens seksuallovbrudd blir tabubelagt og skjemmet.

Torjus uttrykker at seksuallovbrytere er en gruppe som ofte ikke ønsker å åpne seg om bakgrunnen sin og utfordringer de møter, han forteller videre at de ofte blir hakket på når de sitter inne og at rykter om slike dommer sprer seg fort i nærmiljøet deres. Dette fører til at seksuallovbrytere er spesielt utsatt for isolasjon og ensomhet når de slipper ut av soning. Når Torjus snakker om at stigmatiseringen av straffedømte i stor grad er begrenset til selvbildet og oppfatningen til de straffedømte, legger han til at unntaket er seksuallovbrytere der stigmatiseringen i samfunnet enda er stor. Han påpeker at de dommene som sjeldnest blir gjentatt er drap, men at etter det kommer seksuallovbrudd. Likevel er det disse som tas mest avstand fra i samfunnet. Tristan forklarer at de med stygge dommer slik som seksuallovbrudd ofte trenger skikkelig tilsyn og profesjonelle folk rundt dem for å hjelpe dem tilbake til samfunnet.

Selv om samfunnet er blitt mer åpent og tilgivende for straffedømte, henger samfunnet altså langt bak på denne utviklingen for de med seksualdomer, som fortsetter å være en spesielt utsatt gruppe blant de straffedømte.

Empiri

I dette kapittelet skal jeg knytte innsikten og opplevelsene fra intervjuene jeg har hatt, til de teoriene og sosiologiske perspektivene som er gjennomgått tidligere.

Identitet

I intervjuet med Einar virket det tydelig at Einar var bevisst på hvordan han ønsker å fremstå. Fra han påpeker de bevisste klesvalgene, til han roser denne spesifikke runden med kriminalomsorgen og andre institusjoner som tilbakeføringscenteret og TAFU, virker det tydelig at Einar flyter mellom roller han ønsker å fremstå som. Han presenterer seg med en tydelig virtuell identitet og gjør det klart at han er fullstendig rehabilitert og et eksempel på en suksesshistorie. Einar er åpen og ærlig, og svarer på alt jeg spør om, selv de mest vanskelige og ubehagelige spørsmålene. Likevel gir han inntrykk av at han legger spesiell vekt på de gode opplevelsene han har hatt. Med spørsmål om hans opplevelser med stigmatisering og ubehagelige opplevelser forteller han først og fremst ærlig om kjipe opplevelser, men avslutter i stor grad med et «men», før han legger vekt på de positive opplevelsene og møtene i samfunnet. Mitt inntrykk var at han ønsket å sette tilbakeføringscenteret i et godt lys, og fremstå som en person som allerede var rehabilitert. Dette tror jeg ikke er en bevisst fremstilling, men heller en fremstilling knyttet til et ønske om å fremstå slik. Torjus og Tristan vektlegger i vært sitt intervju at rehabiliteringen er en svært lang prosess med mange fallgruver, og Einar var fortsatt ikke ferdig med soningen sin ettersom han enda bruker fotlenke. Det som spesielt gir meg inntrykket av at Einar gir et bilde av seg selv som mer rehabilitert enn han egentlig er, er at han i intervjuet hyppig skryter av tilbakeføringscenteret, men understreker at han ønsker og forsøker å få plass på TAFU i stedet. Han spesifiserer også at han er svært fornøyd med «denne» runden med kriminalomsorgen, som fremstår som at det er kriminalomsorgen som har vært en utfordring tidligere og ikke egen innstilling. Torjus poengterer at flere av de som har dårlige opplevelser med institusjonene, møter dem med frustrasjon, og i angrepsmodus og får dermed en negativ opplevelse. Det fremstår i intervjuene at den straffedømtes motivasjoner må være genuine, og at individet må ha akseptert og tatt ansvar for handlingene som har ført den straffedømte i posisjonene de er i, dersom rehabilitering og reintegrering tilbake til samfunnet skal fungere.

Einar forteller at han ikke har opplevd stigmatisering i stor grad, men opplevd enkle ubehagelige opplevelser som kan oppfattes som stigmatisering. Disse opplevelsene kan derimot også skyldes selvstigma og forventninger av hvordan han vil bli oppfattet av samfunnet, samt en egen oppfatning på å ikke nå opp til samfunnets normer. At ingen ønsker å

sitte ved siden av han på bussen kan selvsagt være at folk opplever han som skummel og at han fremstår kriminell, men det å ikke sitte seg ved siden av andre på bussen selv om det er ledig er også et godt kjent nordisk fenomen som flere «vanlige» individer også kjenner seg igjen i (Olsen, 2023). Å bli sett på som en tyv er også noe som kan være minst like sannsynlig at skyldes eget selvbilde og selvstigmatisering enn en realitet. I de andre intervjuene med Torjus og Tristan kom det frem flere opplevelser fra innsatte som hadde opplevd fordommer og diskriminering, men som i stor grad var grunnet et negativt selvbilde og selvstigmatisering. Jeg hadde en forventning om at den eksterne stigmatiseringen av straffedømte var stor og hadde dype konsekvenser for livene deres. Inntrykket jeg fikk av intervjuene var imidlertid at ekstern stigmatisering fra andre var et relativt lite problem i samfunnet, og det i stor grad kommer fra et eget selvbilde og innstilling som har blitt påvirket av mye isolasjon og ensomhet samt en forventning om hvordan man kommer til å bli behandlet av samfunnet. Jeg opplever at de straffedømte opplever at de ikke er kjent med, og klarer ikke å navigere de ulike sosiale normene som finnes på de ulike arenaene i samfunnet. Videre kan de oppleve stigmatisering og utenforskap når de oppfatter at andre følger sosiale regler og normer som de selv ikke er kjent med.

Institusjonene rolle

Institusjonenes funksjon i å returnere til samfunnet kom frem i intervjuene som et springbrett som gjennom aktivisering, arbeidstrening og ved å skape rutiner for de straffedømte forkorter veien fra å være straffedømt til å oppfattes som en deltager i samfunnet igjen. Ingen av intervjuobjektene hevder på noen som helst måte at hjelpeinstitusjonene har hatt noen form for negativ effekt. Torjus understreker at kriminalomsorgen har hatt en del bemanningsutfordringer som gjør det krevende å gjennomføre arbeidet på en tilstrekkelig måte, men dette kan tolkes som et ønske om å forsterke den eksisterende institusjonen, og ikke å endre den. Kriminalomsorgen har hatt store utfordringer med bemanning og belastende arbeidskår for de ansatte. Dette har igjen ført til at de innsatte opplever mer isolasjon som igjen har psykiske konsekvenser for dem som kan gi en lengre vei til rehabilitering for de innsatte (Fredriksen, 2024).

Tilbakeføringscenteret har opplevd svært gode tilbakemeldinger. Einar skildrer om positive opplevelser med senteret, og Torjus forteller at de fleste setter stor pris på senteret. Én til én mentorordningen deres fremstår som et velfungerende tiltak hvor de straffedømte kan få uttrykke sine spesifikke opplevelser og utfordringen og få hjelp og støtte tilpasset deres posisjon og nødvendighet. I intervjuene med Torjus og Tristan får jeg inntrykket av at

institusjonene som bidrar til rehabilitering av straffedømte i Norge er nødvendig som støttegiver til de straffedømte. Familie og venner oppleves som en ustabil støttegiver og den familiære verdiordenen med fokus på nærhet og lojalitet til de nærme kan være en fallgrube for å havne tilbake i kriminelle miljøer. Som Einar forteller i sitt intervju, opplever han å være ukomfortabel i møte med familie og nære, og føler på en utenforskap. Dette kan føre rusmiljøet, som for mange er en inngangsport til kriminalitet, nærmere ettersom det oppfattes trygt for de straffedømte som tidligere har vært en del av det.

De norske rehabiliteringsinstitusjonene inntar en posisjon som bryter ned stigmatiseringen i samfunnet, både ved å motarbeide selvstigmatisering av de straffedømte, men og å samarbeide med arbeidsmarkedet og gjøre dem klar til å bli bidragsyttere i samfunnet gjennom arbeid. Arbeidstrening og aktivisering fremstår som de viktigste fysiske hjelpemidlene i de straffedømtes reintegrering i samfunnet.

Inntrykket jeg får av intervjuene, er dermed at den norske modellen gjør det motsatte av hva Erving Goffman uttrykker er institusjonenes rolle i samfunnet. Dette kan skyldes de kulturelle forskjellene Norge og USA. Goffman var selv kanadisk, men studerte, og utga sine sosiologiske verk i USA (Hjelseth, 2024). Som Torjus forklarer i sitt intervju, blir han møtt med tvil og vantro når han forteller om den norske modellen som setter fokus på rehabilitering fremfor straff. USA er et av svært få vestlige land med dødsstraff, og har lenge hatt et holdninger og forhold til straff i stedet for rehabilitering. Amerikanske fengsler er notoriske for å være tøffe, og et bilde av «kriminalitet = straff» kommer tydelig frem (Vera Institute of Justice, u.å.). I 2017 ga den amerikanske justisministeren ordre til påtalemyndighetene om velge strengest mulig tiltale mot mistenkte kriminelle (Office of the Attorney General, 2017). Dermed er det en kort vei til at disse holdningene om straff og hevn mot straffedømte kan spre seg til fengsels- og rehabiliteringsinstitusjonene i USA, og bidrar til å forme og spre stigmatisering. Dette virker derimot usannsynlig i Norge. Med fokus på rehabilitering og reintegrering i samfunnet, vil det norske samfunnet, med den norske modellen tjene på å bekjempe stigmatisering av straffedømte, og stigmatisering i norske institusjoner vil være mindre til stede. At institusjonene former og endrer de straffedømtes identitet og selvilde er derimot sannsynlig. Da Einar og Torjus legger vekt på at egen motivasjon til å ville endres er det aller viktigste, vektlegger Torjus og Tristan viktigheten ved å motivere og forsikre de straffedømte om at det er et trygt samfunn de skal møte og at de ikke møter stigmatisering i den grad de ser for seg. I motsetning til Goffmans teori om institusjoner som en

stigmatiserende instans, fremstår de norske institusjonene som i stor grad former og bygger identitet på en positiv måte.

Selv om dette fremstår som noe som gjelder straffedømte som en enkelt gruppe, er det et klart unntak. Unntaket gjelder det som blir ansett som spesielt stygge dommer, særlig seksualdommer. Denne gruppen opplever fremdeles i stor grad å bli stigmatisert i fengsel, og i andre rehabiliterende institusjoner hvor de er sosiale med andre straffedømte. Denne gruppen kan man oppfatte blir utsatt for økt stigmatisering som følge av opplevelser med institusjoner, også i Norge.

Symbolisk interaksjonisme

Jeg har nå diskutert hvordan identiteten til de straffedømte formes i møtet med institusjoner og andre aktører i samfunnet. Inntrykkene fra intervjuene viser også hvordan de straffedømte, og samfunnets aktører møter på og oppfatter de straffedømte. Som Erving Goffmans teori fremlegger, er symbolikk og en essensiell del av en sosial interaksjon. Det å være straffedømt skaper en egen form for symbolikk og meningsdannelse. Når Einar forteller om hvordan han har kledd seg «kriminelt» (med grafisk hettegenser, store militære cargo-bukser og lue), skaper han mening gjennom å symbolisere at en slik klesstil kan knyttes til den kriminelle fortiden. Imens forteller han at han kler seg annerledes hjemme i hans nye miljø der hans fortid er ukjent. Han bruker dermed klærne symbolsk for å skille mellom hvordan han vil tolkes; som en kriminell og farlig person, eller som en lovlydig og nykter person. Når Einar forteller om hvordan ingen ønsker å sitte ved siden av han på bussen, kommer det og frem hvordan de andre aktørene i samfunnet skaper mening gjennom symbolikk. Selv om Einar symboliserer at han inviterer andre til å sitte ved siden av han på bussen ved å sette sekken sin på fanget, har de rundt han skapt en symbolikk om at svært tatoverte mennesker og en «gatestil» betyr fare og noen man bør holde seg unna. Det viser seg at Einar selv har forstått denne symbolikken. Men for en straffedømt som ikke forstår symbolikken og de sosiale normene knyttet til en akseptabel og ordinær klesstil og utseende, kan det bli utfordrende å møte samfunnet igjen etter endt soning. Den straffedømte som ikke har ilagt samme symbolikk og sosiale forståelse i klesstil, utseende og væremåte, vil ofte møte på mer frustrasjon og oppleve stigmatisering og utestengelse i samfunnet. Dette kan føre til isolering og tilbakefall til sitt gamle miljø i større grad, ettersom individet kan oppleve en håpløs situasjon, og begrensede muligheter til å forbedre situasjonen.

Symbolikken mot straffedømte viser seg derimot å ikke bare være negativt rettet symbolikk, men også symbolikk som har ført med seg en positiv effekt. Som Tristan nevner har ansettelse

av straffedømte blitt gitt en gunstig oppfatning av samfunnet gjennom at det blir sett på som menneskelig og edelt å gi straffedømte en ny sjanse i arbeidslivet. I den industrielle verdiordenen som verdsetter egenskaper knyttet til verdiøkning, har det utviklet seg en norm og enighet om at å fremstå på denne måten er verdifullt for selskapet. Samfunnet har og endret synet sitt på straffedømte fra noen man ønsker å holde seg unna, til noen man ønsker å hjelpe. Det kan forstås at handlinger som bidrar til at straffedømte kan rehabiliteres og returnere til samfunnet gjennom å vise omsorg og inkludering, rettferdiggjøres i den sivile verdiordenen som en borgerlig plikt og samfunnsdeltakelse. Det fremstår uklart om denne symbolikken har påvirket institusjonenes fokus på rehabilitering, eller om institusjonenes suksess med rehabilitering har formet aktørenes forhold til rehabilitering. Det synes derimot en tydelig forbindelse mellom aktørenes bruk av symbolikk knyttet til de straffedømte, og de straffedømtes opplevelse av stigmatisering og deres suksess i å reintegreres i samfunnet.

Som ved samfunnets syn og oppfatning av stigmatisering, er også her seksualdømte lovbrøttere og andre «stygge» dommer ekskludert fra den positive utviklingen. Utestengelse fra arbeidsmarkedet, ekstern stigmatisering og et ønske om å straffe denne typen lovbrudd gjennom offentlig fordømmelse (Justis-og beredskapsdepartementet, 2024) tyder på at denne typen straffedømte har fått en annen symbolikk. Mens straffedømte generelt ofte blir sett på som et offer for deres omgivelser, blir de som er dømt for seksuallovbrudd sett på som «onde monstre» som har begått et lovbrudd bevisst og ondsinnet for å skade en person. Mens det er mulig at slike personer finnes, understreker Torjus at slike onde personer som blir fremstilt i media, ikke er vanlig i realiteten. Torjus har selv aldri møtt en.

Konklusjon

Stigmatiseringen de straffedømte møter på kan oppstå på flere områder i samfunnet. En manglende forståelse av sosiale normer fra de straffedømte og negativ ladet symbolikk knyttet til straffedømtes moral, væremåte og utseende er hovedfaktorer som skaper utestengelse og stigmatisering. Likevel viser det seg at holdningene mot straffedømte i samfunnet i stor grad fremstår som gode. Samfunnets aktører ønsker å tilgi, hjelpe og viser tillit til at Norske fengsler har en rehabiliterende effekt på de innsatte. Dette vises spesielt i arbeidsmarkedet, som har hatt en positiv utvikling ved å ansette straffedømte, i stor grad som en refleksjon av samfunnets oppmuntrende holdninger til straffedømte. Den faktiske stigmatiseringen i samfunnet har vist seg å være lite til stede. Den stigmatiseringen den straffedømte selv oppfatter, som er mye mer tilstedeværende enn den faktiske stigmatiseringen, er den som er essensielt for den straffedømtes mulighet for å reintegreres i samfunnet. Arbeid, aktivisering og støtteordninger er uten tvil viktige ordninger for å hindre tilbakefall fordi det forbereder den straffedømte på å møte og forstå samfunnets sosiale normer i en rolle som en ordinær borger, og ikke en kriminell. Det viktigste tiltaket derimot, er å gi dem en sosial trygghetsfølelse av at de blir i stor grad sett på som en ordinær borger, og gi dem bekreftelse på at aktører i samfunnet ønsker dem vell. Sedelighetsdommer og andre dommer som ansees som stygge vil derimot være et unntak. Disse personene er i mye større risiko for å bli utsatt for stigmatisering og utestengelse fra samfunnet. Utdfordringen med stigmatiseringen av denne gruppen straffedømte ligger i mye større grad i samfunnets holdninger, og må behandles på et større nivå enn behandlingen av stigmatisering av andre grupper straffedømte.

Avslutning

Problemstillingen til dette prosjektet har vært hvordan straffedømte opplever og håndterer møtet med samfunnet igjen etter soning. Hensikten har vært å fremvise opplevelser og fortellinger fra straffedømte, og fra de som arbeider med straffedømte, for dermed å få innsikt i erfaringene deres som jeg har knyttet til sosiologiske teorier om identitet og stigmatisering.

Prosjektet har fremvist gjennom utdypende intervjuer av 3 personer tilknyttet tilbakeføringssenteret til røde kors, hvordan de straffedømte erfarer stigmatisering, utenforskap og usikkerhet i samfunnet, men også inkludering og samhold. Resultatene fra intervjuene har blitt knyttet til de sosiologiske teoriene fra Erving Goffman, og Boltanski & Thévenaut for å fremstille hvordan samfunnet, på ulike arenaer, skaper og former de straffedømtes identitet og erfaringer. Resultatet har vist seg å være en positiv påvirkning fra institusjoner og arbeidsmarkedet, og andre aktører i samfunnet viser vilje til å sympatisere og tilgi de straffedømte i deres møte med samfunnet igjen. Selv om de straffedømte ikke oppfatter det selv, er det en god del velvilje mot dem i samfunnet. Med unntak av de som er dømt for spesielt stygge dommer, vil de straffedømte altså møte et samfunn som i stor grad er aksepterende ovenfor dem.

Litteraturliste

Boltanski, L., Thévenot, L., & Porter, C. (2006). *On justification: Economies of worth*.

Princeton University Press.

Brottveit, G. (Red.). (2020). *Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder: Om å arbeide forskningsrelatert*. Gyldendal.

Endresen, M. (2023, november 29). *Hjelper straffedømte ut i arbeid—Kriminalomsorgen.no*.

<https://www.kriminalomsorgen.no/hjelper-straffedoemte-ut-i-arbeid.6632708-516313.html>

Fredriksen, T. (2024, februar 15). *På tross av millionsatsing fortsetter nedbemanningen i*

kriminalomsorgen. <https://frifagbevegelse.no/debatt/pa-tross-av-millionsatsing-fortsetter-nedbemanningen-i-kriminalomsorgen-6.490.1025620.be2128bba1>

Gjeldsproblemer.com. (2019, juni 22). *Gjeldsproblemer i fengsel*. Gjeldsproblemer.

<https://gjeldsproblemer.com/okonomi-i-fengsel/>

Goffman, E. (2014). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Touchstone.

Hjelseth, A. (2024). Erving Goffman. I *Store norske leksikon*. https://snl.no/Erving_Goffman

Houge, A. B., & Kruse, A. E. (2023, september 29). *Én gang overgriper – alltid overgriper?*

<https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/abErBA/en-gang-overgriper-alltid-overgriper>

Justis- og politidepartementet. (u.å.). *Straff som virker*. Regjeringen.no.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/jd/vedlegg/faktaark/straff_som_virker_reduced.pdf

Justis- og beredskapsdepartementet. (2024, mars 8). *NOU 2024: 4* [NOU]. Regjeringen.no;

[regjeringen.no. https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2024-4/id3028553/](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2024-4/id3028553/)

- Kriminalomsorgen. (u.å.-a). *Arbeids- og aktivitetstilbud—Kriminalomsorgen.no*. Hentet 9. mai 2024, fra <https://www.kriminalomsorgen.no/arbeids-og-aktivitetstilbud.527951.no.html>
- Kriminalomsorgen. (u.å.-b). *Etter soning—Kriminalomsorgen.no*. Hentet 12. mai 2024, fra <https://www.kriminalomsorgen.no/etter-soning.516319.no.html>
- Kriminalomsorgen. (u.å.-c). *Samfunnsoppdraget til kriminalomsorgen—Kriminalomsorgen.no*. Hentet 9. mai 2024, fra <https://www.kriminalomsorgen.no/samfunnsoppdraget-til-kriminalomsorgen.583766.no.html>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2010). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg., 2. oppl). Gyldendal Norsk Forlag.
- Kvaal, J. N. (2022, september 12). *Høy dødelighet etter løslatelse fra fengsel—Institutt for klinisk medisin*. <https://www.med.uio.no/klinmed/forskning/aktuelt/aktuelle-saker/2022/hoy-dodelighet-etter-loslatelse-fra-fengsel.html>
- Malt, U. (2023). Stigmatisering. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/stigmatisering>
- Nøkkeltall fra kriminalomsorgen – januar 2024 | Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI)*. (u.å.). Hentet 11. mars 2024, fra <https://kommunikasjon.ntb.no/pressemelding/18051354/nokkeltall-fra-kriminalomsorgen-januar-2024?publisherId=17847130>
- Office of the Attorney General. (2017, mai 10). *AG Memo on Department Charging and Sentencing Policy—Document Viewer: NPR*. <https://apps.npr.org/documents/document.html?id=3719268-AG-Memo-on-Department-Charging-and-Sentencing>
- Olsen, M. E. (2023, desember 25). *Hvorfor oppfører nordmenn seg så asosialt og ulogisk på bussen?* <https://www.aftenbladet.no/i/69O86o>

Stortinget.no. (2005, april 5). *5. Hva er straffens formål og virkninger?* [Inno]. Stortinget; Justiskomiteen. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Odelstinget/2004-2005/inno-200405-072/5/>

TAFU Rogaland: Om TAFU. (u.å.). Hentet 1. mai 2024, fra <https://rogaland.tafu.no/?artID=35>

Tilbakeføringscenteret. (u.å.). Røde Kors. Hentet 17. april 2024, fra <https://www.rodekors.no/lokalforeninger/rogaland/stavanger/om-oss/tfs/>

Tjora, A. (2021). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (4. utgave). Gyldendal Akademisk.

Vera Institute of Justice. (u.å.). *Living Conditions in Prison.* Vera Institute of Justice. Hentet 7. mai 2024, fra <https://www.vera.org/dignity-behind-bars/living-conditions-in-prison>

Aakvaag, G. C. (2012). *Moderne sosiologisk teori* (3. oppl). Abstrakt forlag.